

Social Work & Education

© SW&E, 2019

УДК 37.035.6

DOI: 10.25128/2520-6230.19.1.9

Віталій Кульчицький,

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України», м. Тернопіль, Україна
kulchytskyjv@tdmu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-4288-6458

Людмила Петришин,

доктор педагогічних наук, доцент, кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна
ludmyla.petryshyn@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4506-1523](https://orcid.org/0000-0002-4506-1523)**Article history:**

Received: January 25, 2019

1st Revision: February 22, 2019

Accepted: March 30, 2019

Кульчицький, В. & Петришин, Л. (2019). Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес, *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 1., pp. 89-93. DOI: 10.25128/2520-6230.19.1.9

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

АНОТАЦІЯ. Статтю присвячено дослідженню особливостей патріотичного виховання молоді як соціально-педагогічного процесу. Висвітлюється особлива роль соціально-педагогічних основ патріотичного виховання в становленні особи як громадянина. Зосереджена увага на патріотичному вихованні молоді, як на організованому, планомірному та цілеспрямованому процесі засвоєння особистістю національних цінностей і норм культури, спрямованому на формування у неї громадянської самосвідомості.

Розкрито суть соціально-педагогічного процесу, головною метою якого є раціональна організація навчально-виховної роботи, спрямованої на всебічний розвиток дитини в умовах конкретного соціуму. У силу того, що соціально-педагогічний процес здійснюється з метою вирішення проблем соціалізації, в його змісті відбивається специфіка цього явища. Соціалізація може носити безпосередній (менш осмислений, більш некерований) і опосередкований (осмислений, більш керований) характер. З'ясовано, що соціально-педагогічна складова патріотичного виховання молоді допомагає досягати двох цілей: успішності соціалізації підростаючих поколінь як громадян-патріотів і саморозвитку людини як суб'єкта діяльності і як особистості.

Відзначено, що детермінантами зовнішнього впливу на виховання патріотичних якостей особистості дитини є макро-, мезо- та мікрофактори соціалізації. Встановлено, що мета патріотичного виховання переплітається із завданнями соціалізації й індивідуалізації особистості, які полягають у тому, щоби розвивати у молодій людині позитивні загальнолюдські якості, сприяти її адаптації в суспільному житті. Зроблено висновки про те, що патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес є одним з важливих факторів стабілізації суспільства. Патріотичне виховання молоді можна розглядати як процес відносно соціально контролюючої соціалізації, який здійснюється у спеціально створених виховних організаціях, які допомагають розвинути можливості молодій людині, включаючи її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, відносини, позитивно цінні для суспільства, в якому вона живе.

Ключові слова: патріотичне виховання; соціально-педагогічний процес; особистість; молодь; соціалізація.

Вступ

Зміна соціально-економічної ситуації в Україні і інформаційний вибух, що спостерігаються в усьому цивілізованому світі, передбачають перегляд традиційно сформованих систем, методів і технологій навчання та виховання. Однією з найважливіших завдань, що стоять перед системою освіти, є виховання людини, що володіє такими якостями, як творча активність, інформаційна культура, системне наукове мислення, висока морально-патріотична культура.

У процесі навчання й виховання молода людина формує певні «цеглини» свідомості, сукупність яких утворює матрицю життєвих орієнтацій. Оскільки патріотизм належить до вищих, базових цінностей особистості, мистецтво педагога полягає в тому, щоб актуалізувати ті смислові структури свідомості молоді, змістом яких були б установки та бажання досягнути їхню суть.

Актуальність дослідження полягає в тому, що патріотичне виховання у розвитку особистості виступає важливим чинником поряд зі спадковістю і середовищем. Воно забезпечує соціалізацію особистості, програмує параметри її розвитку з урахуванням багатогранності впливу різних чинників. Саме тому, патріотичне виховання молоді, розробка форм та методів його організації, повинна перейти від загальних декларацій в площину практичних дій.

Окремі аспекти патріотичного виховання розроблені О. Бандурою, І. Бехом, Н. Волошиною, В. Гонським, Я. Калакурою, А. Капською, С. Козловою, Т. Куліковою, К. Черною та іншими.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й дослідити соціально-педагогічні основи патріотичного виховання молоді.

Завдання дослідження: охарактеризувати особливості патріотичного виховання молоді як соціально-педагогічного процесу.

Методологія дослідження

Методологія дослідження патріотичного виховання молоді як соціально-педагогічного процесу – полідисциплінарна, яка поєднує методологічні рівні та методологічні підходи, зокрема історичний, когнітивний, аксіологічний, культурологічний, термінологічний, системний, діяльнісний тощо.

Основна частина

Категорія виховання – одна з основних у педагогіці. Історично склалися різні підходи до її розгляду. Характеризуючи обсяг поняття, чимало дослідників виділяють виховання в широкому соціальному сенсі, включаючи в нього вплив на особистість суспільства в цілому (тобто отожднюючи виховання з соціалізацією), і виховання у вузькому сенсі – як цілеспрямовану діяльність, покликану формувати у молоді систему якостей особистості (Албул, 2016, с. 28-32).

З урахуванням нових наукових даних, практики і досвіду останніх років, а також таких, що мали місце в минулому наукових підходів виховання можна визначити як цілеспрямовану діяльність суспільства, держави, їх установ і організацій, посадових осіб щодо формування та розвитку особистості, спонуканню її до самовдосконалення відповідно до вимог сучасності. Принципова відмінність такого розуміння виховання від існуючих визначень полягає в тому, що в ньому, по-перше, уточнено суб'єкт. По-друге, замість впливу вводиться саме широке поняття активності людини – «діяльність». При цьому діяльність не виключає вплив і активність об'єкта виховання – самої людини. Ця обставина спеціально посилюється вказівкою на спонукання особистості до самовдосконалення як обов'язкового та істотного елементу

процесу виховання. По-третє, підкреслюється об'єктивна спрямованість даного процесу – вимоги життя, суспільства. При такому розумінні виховання видається не педагогічним, а соціально-педагогічним процесом (Вольфовська, 2005, с. 98-107).

Соціально-педагогічний процес – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання, розвитку. Зміст соціально-педагогічного процесу визначається концептуальними засадами освітньо-виховної системи. Головною метою його є раціональна організація навчально-виховної роботи, спрямованої на всебічний розвиток дитини в умовах конкретного соціуму. У силу того, що соціально-педагогічний процес здійснюється з метою вирішення проблем соціалізації, в його змісті відбивається специфіка цього явища. Соціалізація може носити безпосередній (менш осмислений, більш некерований) і опосередкований (осмислений, більш керований) характер.

Найбільш прийнятною для педагогіки з теоретичної та прикладної точок зору є пропозиція вважати метою виховання всебічний розвиток особистості. Це ідеал, до якого треба прагнути. Досвідом перевірено, що всебічний розвиток особистості є вагомим для суспільства та держави. Тому правомірно визнати спільною метою виховання всебічний розвиток особистості, що володіє високими морально-патріотичними якостями. Мета визначає зміст виховання, вибір форм, методів, засобів і прийомів, служить орієнтиром для самовиховання молоді (Губанова, 2002, с. 32-40).

Таким чином, в організації патріотичного виховання молоді як соціально-педагогічний процесу необхідно враховувати, що освітній заклад є соціальним інститутом суспільства з притаманними йому специфічними ознаками (підпорядкованість суспільним потребам, скерованість на виконання соціального замовлення суспільства тощо). Соціально-виховна діяльність передбачає не лише створення певних педагогічних умов для соціалізації молоді, а й діагностику та розвиток соціальної спрямованості особистості. Відтак, соціально-педагогічна складова патріотичного виховання допомагає досягати двох цілей: успішності соціалізації підростаючих поколінь як громадян-патріотів і саморозвитку людини як суб'єкта діяльності і як особистості.

Аналіз наукових робіт дослідників проблеми виховання дає змогу виокремити ряд положень, які можна прийняти в якості закономірностей процесу патріотичного виховання: патріотичне виховання органічно поєднане з потребами суспільства, держави й самої особистості. Розвиток громадянського суспільства, становлення демократичних засад держави, інтереси і потреби особистості вихованця детермінують зміни у виховному процесі; у патріотичному вихованні відбувається взаємодія всієї сукупності різноманітних чинників: у рамках патріотично спрямованого виховного простору виховує все – люди, речі, явища; цілісність виховних впливів, єдність патріотичного виховання і самовиховання забезпечується підпорядкованістю єдиній меті; процес патріотичного виховання має постійно трансформувати зовнішні впливи у внутрішні мотиви, установки, ціннісні орієнтації, ціннісні ставлення особистості; діяльність і спілкування, поєднуючи свідомість і поведінку, є визначальними чинниками патріотичного виховання; виховання молоді людини здійснюється тільки на основі активності самої молоді людини, у її взаємодії з патріотично спрямованим виховним простором. Її активність залежить від її мотивації до патріотично спрямованої діяльності (Зоря, 2013, с. 109-116).

Важливо відзначити, що детермінантами зовнішнього впливу на виховання патріотичних якостей особистості дитини є макро-, мезо- та

мікрофактори соціалізації. Найбільший вплив на особистість молодшої людини мають мікрофактори соціалізації, а саме, особливості сімейного виховання, навчання та спілкування з однолітками. Так, учені В. Бехтерев, Л. Ніканорова наголошують, що підготовка особистості до соціальної діяльності та пристосування її до соціального середовища починається вже в ранньому віці одночасно з розвитком і регуляцією її дій (Бехтерев, 1994, с. 297). Саме у соціальних системах особистість стає мікросистемою, структурною одиницею суспільства, а процес виховання виступає як соціально-педагогічний, спрямований на формування цілісної (внутрішньої і зовнішньої) мікросистеми (Гапон, 1990, с. 20). Проте, на нашу думку, виховання патріотизму в молоді буде більш ефективним тільки тоді, коли будуть враховуватися індивідуально-психологічні особливості молодшої людини у взаємодії з впливом зовнішніх мікрофакторів соціалізації.

Зазначимо, що основними джерелами впливу макрофакторів на соціалізацію особистості є країна, нація, суспільство, держава. Так, держава здійснює соціально контролюючу соціалізацію своїх громадян, створюючи для цього відповідні організації.

Розглядаючи вплив мезофакторів, науковець Л. Ніканорова наголошує, що становлення особистості передбачає виникнення власного життєвого світу в межах певних культурно-моральних рамок. У виникненні, формуванні свідомості визначальними виявляються два фактори – механізми духовно-морального становлення самого індивіду, його власного життєвого світу та культурної діяльності, яка вказує на можливі межі такого становлення (Ніканорова, 1989, с. 76).

Відтак, пропонуємо розглядати зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес формування патріотичних почуттів у взаємодії. Не суперечить нашим поглядам думка сучасного дослідника Е. Помиткіна, який наголошує на тому, що успішність процесу духовно-морального, патріотичного розвитку особистості залежить як від внутрішніх психологічних умов, так і від зовнішніх впливів (Помиткін Е. О., 2005, с. 46). Отже, духовний світ людини завжди був і залишається безпосереднім об'єктом педагогічного впливу і продуктом навчально-виховного процесу. Вихована робота є тією діяльністю, зміст якої скерований на піклування про підростаюче покоління, створення умов для розвитку, передачі потрібних знань, вироблення певного світогляду і норм громадсько-патріотичної поведінки (Костюк, 1989, с. 124).

Як зазначалось вище, педагогіка розглядає виховання дітей як цілеспрямований процес формування моральних та патріотичних якостей особистості. Якості особистості виступають в людині на перший план, коли мова йде про певну роль і функції людини в суспільстві, про активність його дій, про те, наскільки вона усвідомлює своє місце в суспільстві. Патріотичне виховання молоді як соціально-педагогічний процес пов'язане з вивченням особистості в системі середовищних функціональних взаємодій і об'єктивно спрямоване на подолання сформованого в педагогічній навчній вузькопрофесійного погляду на особистість і її формування у відносно замкнутих педагогічних закладах (дитячий садок, школа, вуз і т. д.).

Отже, метою патріотичного виховання як соціально-педагогічного процесу є формування здатності молодшої людини до активного функціонування в конкретній соціальній ситуації при забезпеченні розвитку особистості як неповторної людської індивідуальності, розвиток соціальної активності як соціально значимої якості особистості громадянина-патріота. При цьому,

активними суб'єктами виховання є: громадянське суспільство і його інститути; регіони зі своїми специфічними інтересами; нарешті, особистість і сім'я.

Виховання у молоді першооснов морально-політичних почуттів патріотизму поєднує в собі завдання пізнавального і виховного змісту. Для формування в підростаючого покоління почуттів необхідно передусім збагатити їхній кругозір певними знаннями, сформувані в них правильні уявлення про суспільні явища і події. Але засвоєння молоддю лише певних знань ще недостатньо. Для виховання патріотичних почуттів поряд із збагаченням молоді певними знаннями, уявленнями необхідно впливати на їхні почуття, формувати емоційно-позитивне ставлення до суспільних явищ, фактів, подій, що відбуваються в державі. Як відомо, почуття формуються в процесі ігрової, трудової, навчальної діяльності, а в їх основі лежать потреби, пов'язані зі стосунками між людьми (Каплуновська, 2015, с. 123-128).

Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що формування уявлень та понять про патріотичні вчинки й поведінку залежить від різних чинників. Основою таких уявлень і понять, знань і переживань, є враження про пережиті почуття, залишені в пам'яті образи людей, їхні вчинки та якості. Основою звички патріотичної поведінки є відпрацьований механізм дії, формування систем умовних рефлексів. Тому поряд з розширенням та поглибленням знань і переживань молоді, важливо вправляти підростаюче покоління у посильних для них моральних вчинках і поведінці (Каплуновська, 2015, с. 123-128).

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, під патріотичним вихованням молоді як соціально-педагогічним процесом розуміється цілеспрямований процес формування соціально значимих якостей особистості молодої людини, необхідних їй для успішної соціалізації. Патріотичне виховання молоді можна розглядати як процес відносно соціально контролюючої соціалізації, який здійснюється у спеціально створених виховних організаціях, які допомагають розвинути можливості молодої людини, включаючи її здібності, знання, зразки поведінки, цінності, відносини, позитивно цінні для суспільства, в якому вона живе.

Відтак, мета патріотичного виховання переплітається із завданнями соціалізації й індивідуалізації особистості, які полягають у тому, щоби розвивати у молодої людини позитивні загальнолюдські якості, сприяти її адаптації в суспільному житті.

Література

Албул, І. В. (2016). Проблеми соціального виховання на шпальтах періодики. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали наук.-метод. семінару (м. Умань, 26 квіт. 2016 р.). Умань, 28-32.

Бехтерев, В. М. (1994). Избранные работы по социальной психологии. М., Наука, 400.

Вольфовська, Г. (2005). Соціальні уявлення молоді про способи й моделі взаємодій у суспільстві. *Педагогіка і психологія*. (3), 98-107.

Гапон, Ю. А. (1990). Социально-педагогическая концепция воспитания: учебное пособие. К., УМК ВС, 152.

Губанова, М. (2002). Педагогическое сопровождение социального самоопределения старшеклассника. *Педагогіка*. (9), 32-40.

Зоря, Ю. Н. (2013). Сущность и структура процесса патриотического воспитания старшеклассников во внеклассной деятельности. *Воспитание*

подрастающего поколения в современных социокультурных условиях: проблемы и перспективы развития: материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 22-23 октября 2013 г.). Москва, 109-116.

Каплуновська, О. М. (2015). Патріотичне виховання дошкільників: особливості організації в сучасній школі. *Виховання особистості: національно-патріотичний вимір: матеріали всеукр. наук.-метод. конф. (м. Херсон, 16-17 квіт. 2015 р.).* Херсон, 123-128.

Костюк, Г. С. (1989). Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л. М. Проколієнко. К., *Радянська школа*, 608.

Никонорова, Л. В. (1989). Мировоззрение личности и возрастные особенности его формирования / отв. ред. Е. К. Быстрицкий. К., *Наукова думка*, 116.

Помиткін, Е. О. (2005). Психологія духовного розвитку особистості: монографія. К., *Наш час*, 280.

PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROCESS

Vitaliy Kulchytskyi, Ph.D., Associate professor Department of Pedagogy of Higher School and Social Sciences I. Horbachevsky Ternopil State Medical University Ternopil, Ukraine

Ludmyla Petryshyn, Dr of pedagogical science, Associate Professor, Department of Social Pedagogy and Social Work, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the study of peculiarities of patriotic education of youth as a socio-pedagogical process. The special role of socio-pedagogical foundations of patriotic education in the formation of a person as a citizen is highlighted. The focus is on patriotic education of young people, as in the organized, planned and purposeful process of assimilating the personality of national values and norms of culture aimed at the formation of her civic consciousness.

The essence of the socio-pedagogical process, the main purpose of which is the rational organization of educational work aimed at the comprehensive development of the child in the context of a specific society, is revealed. Due to the fact that the socio-pedagogical process is carried out in order to solve the problems of socialization, in its content reflects the specificity of this phenomenon. Socialization can be directly (less meaningful, more uncontrollable) and indirect (meaningful, more manageable) character. It has been found out that the social and pedagogical component of patriotic education of young people helps achieve two goals: the success of socialization of younger generations as patriots and self-development as a subject of activity and as an individual.

It is noted that the determinants of external influence on the upbringing of the patriotic qualities of the child's personality are the macro-, meso- and micro-factors of socialization. It is established that the goal of patriotic education is intertwined with the tasks of socialization and individualization of the personality, which consists in developing the positive human qualities of a young person and promoting its adaptation in public life. It is concluded that the patriotic education of youth as a socio-pedagogical process is one of the important factors of the stabilization of society. The patriotic upbringing of youth can be seen as a process of socially controlling socialization, which is carried out in specially created educational organizations that help develop the capacity of a young person, including her abilities, knowledge, patterns of behavior, values, relationships that are positively valuable to the society in which she lives.

Keywords: patriotic education; socio-pedagogical process; personality; youth; socialization.

References

Albul, I.V. (2016). Problems of social education on the pages of periodicals. Current problems of preparation of specialists in the social sphere: materials of a scientific and methodical seminar (Uman, April 26, 2016). Uman, 28-32. [In Ukrainian].

Bekhterev, V.M. (1994). Selected works on social psychology. M., Nauka, 400. [In Russian].

Wolfowska, G. (2005). Social representations of youth about ways and models of interactions in society. Pedagogy and psychology. (3), 98-107. [In Ukrainian].

Gapon, Ju. A. (1990). Socio-pedagogical concept of education: textbook. K., UMK VS, 152. [In Russian].

Gubanova, M. (2002). Pedagogical support of social self-determination of a senior pupil. *Pedagogy*, (9), 32-40. [In Russian].

Zorya, Yu. N. (2013). Essence and structure of the process of patriotic upbringing of senior pupils in extra-curricular activities. *Education of the New Generation in Contemporary Socio-Cultural Conditions: Problems and Perspectives of Development: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (Moscow, October 22-23, 2013). Moscow, 109-116. [In Russian].

Kaplunovskaya, O. M. (2015). Patriotic upbringing of preschoolers: peculiarities of organization in modern school. *Person upbringing: national-patriotic dimension: materials of the All-Ukrainian scientific and methodical conference* (Kherson, April 16-17, 2015). Kherson, 123-128. [In Ukrainian].

Kostiuk, G. S. (1989). Educational process and psychological development of personality / under ed. L. M. Prokollenko. K., Soviet school, 608. [In Ukrainian].

Nikonorova, L. V. (1989). World outlook of the person and age specific features of its formation / the resp. ed. E. K. Bystritsky. K., Scientific thought, 116. [In Russian].

Pomitkin, E. O. (2005). Psychology of spiritual development of personality: monograph. K., Our time, 280. [In Ukrainian].